

soké škole a v umělecké sféře obecně. Skála ve své analýze hojně využívá kvantifikujících označení jako „dvě třetiny respondentů“ (s. 63). Kvalitativní výzkum však není založen na kvantifikaci, navíc v případě realizace pouhých devíti rozhovorů. Z tohoto důvodu nepovažuji takováto označení za adekvátně zvolená. Některá témata se vyskytují v kapitolách Chylíkové i Skály. Jedná se například o práci v umělecké sféře či o význam sociálních kontaktů. Čtenářstvo se tak dozvídá stejné informace vícekrát, což lze zaznamenat i u představení jednotlivých kapitol výše. Domnívám se, že pokud by Chylíková a Skála spolupracovali na analýze stěžejních témat jednotlivých kapitol společně a spojili tak své specifické znalosti a zkušenosti, mohla by publikace přinést komplexnější a hlubší poznatky a současně působit více uceleně.

Vzhledem k tomu, že publikace vychází díky finanční podpoře grantové soutěže NAVU, pořádané na Akademii výtvarných umění, předpokládala bych, že se bude jednat o odbornou studii. Toto poselství však není z publikace zřejmé. Realizace devíti rozhovorů by se mohla jevit jako velmi omezená pro účely zkoumání. Nicméně vzhledem k povaze kvalitativního výzkumu a cíli porozumět specifické životní zkušenosti studujících umění jsou zjištění autorstva odpovídající. Publikace nám otevírá dveře do osobitého světa studujících uměleckých oborů. Přináší zajímavá a neotřelá zjištění a současně nám poskytuje kvalitní základ pro další výzkumy včetně podnětů, na co se při výzkumu studujících uměleckých oborů či práce v umělecké sféře zaměřit.

Barbora Procházková

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
barbora.prochazkova@fsv.cuni.cz

Robert Žanony: *Dopaminová past. Politický mozek, digitální veřejnost, nefunkční dialog*

Praha, Masarykova demokratická akademie, z. s., 2023, 202 s.

Vliv moderních digitálních technologií na náš život je neoddiskutovatelný. Rozmach internetu, stejně jako jeho postupná proměna v tzv. web 3.0 v posledních několika dekádách změnila náš přístup k vyhledávání informací, zatímco sociální sítě přetváří naše komunikační zvyklosti. Není také žádným tajemstvím, že ne všechny tyto změny jsou považovány za kladné; veřejný prostor i akademické texty jsou čím dál častěji konfrontovány s prohlášeními podobnými slavnému citátu E. O. Wilsona, který tvrdil, že „Skutečný problém lidstva je následující: máme paleolitické emoce, středověké instituce a božské technologie. A to je hrozně nebezpečné a dosahuje to stavu všeobecné krize.“ (s. 97) Ani kniha Roberta Žanonyho *Dopaminová past: Politický mozek, digitální veřejnost, nefunkční dialog* podobnými citáty nešetří, když své čtenáře na dvou stech stránkách ostře psaného manifestu burcuje z letargie a zachraňuje, jak autor sám píše, „před sebou samými“. Kniha, kterou Žanony označuje za „nástroj občanské sebeobranu“, si klade za cíl upozornit na nejpálčivější změny, které digitální technologie vnášejí do oblastí komunikace a empatie, politického dialogu, kognitivních schopností a sociální koheze. Centrální otázkou, kterou si autor pokládá, je, zda vůbec „demokracie přežije digitální veřejnost“ (s. 171).

Autor je absolventem studia publicistiky a vědy o komunikaci a politologii na Vídeňské univerzitě, 19 let působil v oblasti politické komunikace a volebního marketingu a nyní působí jako vědecký spolupracovník zastoupení Friedrich-Ebert-Stiftung ve Slovenské republice. Tématům knihy se věnuje dlouhodobě, jak je patrné z jeho předchozích autorských počinů, například analýzy *Konec veřejnosti? Jak informační technologie ohrožují demokracii* a spoluau-

torského podílu na publikaci *Slovenský kapitalismus a sociální demokracie*. Publikuje v deníku Pravda především na téma politického a volebního chování lidí a vývoje politické veřejné diskuse (masarykovaakademie.cz). *Dopaminová past* je autorským knižním debutem shrnujícím desetileté úsilí spojit poznatky studia politického PR, dějin lidské a masové komunikace a především neuropsychologické literatury za účelem kritického zhodnocení utváření politického názoru pod vlivem digitálních a komunikačních technologií.

Kniha je rozdělena do šesti asymetrických kapitol. V úvodu autor formuluje hlavní motiv knihy, tedy snahu o pochopení vlastních limitů při utváření politického názoru, které se má stát klíčem k větší ochotě naslouchat odlišným názorům, deeskalovat vyhrčenou diskusi a zvýšit porozumění ve společnosti. K těmto limitům přistupuje perspektivou neurovědy a kognitivní psychologie v oblasti přijímání a zpracování informací ve vjemově přehlceném světě.

Druhá kapitola představuje tři klíčová čísla; 600, 150 a 7. První z nich odkazuje na 600 generací, které by bylo potřeba prožít v současném nastavení politiky a multimedialní komunikace, aby biologická evoluce mozku dohnala společenský vývoj, který se rozvíjí neúměrně rychle. Číslo 150 je ideální počet jedinců ve společenství, kde se každý zná s každým, který je pro naše kognitivní schopnosti ideálním počtem sociálních spojení, neboť nevyžaduje zprostředkovanou komunikaci, která se s rozpadem společenské koheze a zánikem společných mýtů stává zdrojem nepochopení. Číslo 7 je maximální počet informací, který je náš mozek schopen udržet v pracovní paměti. Na těchto faktech postavený „paleolitický“ mozek dnešního člověka je vystaven digitální ekonomice pozornosti charakteristické útržkovitým obsahem, informačními bublinami a informačním přetlakem, což má za následek oslabení racionálního a analytického myšlení.

Třetí kapitola představuje první dva ze tří filtrů politické reality, kterými vnímáme skutečnost. Prvním filtrem je politické PR, tedy manipulativní komunikace politických stran a vládců s cílem naklonit si voličstvo na svou stranu. To v základě není žádná novinka, specifickým dnešní podoby je však anarchizace informačního prostoru v současné podobě internetu, která je typická občanskou žurnalistikou, oslabením nebo absencí gatekeeperů a editorů a nástupem tzv. médií vlastní pravdy. Vzniká nová strategie; marketing chaosu, který chce část společnosti přesvědčit o tom, že jednoznačná pravda neexistuje, a v této nejistotě je potřeba uchýlit se k bezpečným stereotypům silných vůdců. Stereotypizaci nahrává také vizuální forma komunikace založená na vyvolávání emocí spíše než na analytickém přemítání příjemce. Druhým filtrem jsou média, ke kterým většina společnosti přistupuje skepticky jako k nástroji manipulace veřejného mínění, což se odráží v nízkém stavu důvěry k médiím. Tradiční média, která se spíše než objektem manipulace řídí vlastní politikou teorie zpravodajské hodnoty s cílem rozšířit a udržet co nejširší diváctvo, jsou na trhu pozornosti nově ohrožována uživateli vytvářeným obsahem. Faktory, které umožnily vzestup těchto informačních zdrojů, jsou nulové náklady na produkci obsahu a čas, který – na rozdíl od médií řídicích se dobrými žurnalistickými zásadami – nemusí věnovat ověřování informací, které reprodukuji ve veřejném prostoru.

Čtvrtá kapitola navazuje představením třetího filtru politické reality, hlavní postavy knihy, totiž lidského mozku. Výzkum utváření politického názoru se tradičně soustřeďuje na první dvě jmenované složky, tedy sebe prezentaci kandidátů, kandidátek nebo politických stran a zpracování této prezentace médii. Opomínaný triangulační vrchol, který se dočkal větší pozornosti až s rozmachem neurovědeckého poznání, je právě proces utváření subjektivního názoru na straně příjemce. Bohužel, to-

to prizma nepřináší do problematiky mnoho optimismu; výše zmíněný „paleolitický“ mozek je popsán na základě omezené racionality dle Herberta Simona (s. 45) a tvorba vlastního názoru se odvíjí od objemu přijímaných informací, kognitivní kapacity a času, který ke zpracování informací dostává. Jako takový se stává obětí heuristik, hojně využívaných tvůrci digitálního obsahu pro naplňování vlastních zájmů, a politickou realitu vnímá mimo jiné subjektivně, asociativně, stereotypizovaně, přednostně vizuálně a do značné míry podvědomě. Tyto procesy jsou podpořeny jedním mozku za účelem maximální úspory energie, která s sebou přináší značná zkreslení a kognitivní omyly. Jinými slovy, člověk na základě výše popsané manipulovatelnosti vychází v nerovném boji se stále se zdokonalující umělou inteligencí a algoritmy sociálních sítí jako Harariho „hackovatelné zvíře“ (tamtéž).

Pátá, neobjemnější kapitola navazuje na lidský „politický“ mozek v pastí digitálních technologií a podrobněji rozebírá, jak čas trávený na internetu mění způsob přemýšlení, schopnost soustředit se i docházet k analytickým závěrům. Boj proti větrným mlýnům ekonomiky pozornosti je předem prohrán tváří v tvář asymetrickému rozložení moci mezi poskytovatele a konzumenty digitálních obsahů. Následkem je individualizace reality, podpora Kahnemanovského systému 1 a chybového, povrchního myšlení i informační přetížení, což jsou faktory přispívající ke ztrátě schopnosti občanského dialogu. Velký prostor je také věnován problému změny a ztráty některých kognitivních schopností, především schopnosti hloubavého čtení a soustředění se, paměti a empatie. Tyto kompetence jsou podkopávány sníženou schopností odolat okamžitému uspokojení způsobenou nadprodukcí dopaminu v důsledku užívání digitálních technologií, především sociálních sítí. Oslabení schopnosti paměti, kterou digitální společnosti outsourcují do vysunutého mozku internetu, vede ke ztrátě

kolektivního vědomí a s ním i konci kultury. Nahradit lidskou paměť má Google, který se nejen stane rezervoárem informací, zároveň také upravuje způsob, jakým o vyhledávání informací přemýšlíme a ke kterým informacím máme přístup. Před těmito proměnami není ušetřena ani sociální a emoční inteligence, jejíž úpadek je spojen především se změnami v komunikačních formách. Na vzestupu je neschopnost pochopit druhé nebo správně porozumět nonverbální komunikaci; a to i přes to, že propojenost mezi jedinci je díky komunikačním digitálním médiím nejvyšší v historii lidstva. Souvislost lze najít také v silné individualizaci obsahu mající za následek fragmentované vnímání reality.

Výsledkem těchto změn – ztráty schopnosti analytického myšlení, rozpadu koheze společnosti, ztráty důvěry a neschopnosti empatie či vedení funkčního dialogu – je krize občanství i demokracie jako takové, protože demokracie stojí na představě informované občanské společnosti schopné analyticky přistupovat k volbě a v dialogu hledat řešení třecích ploch i nacházet společné hodnoty. Závěr knihy přináší kromě grafického modelu dopaminové pasti také navrhnutá řešení v devíti bodech, z nichž za zmínku stojí například deindividualizace digitálního obsahu zabraňující další atomizaci společnosti nebo obecné zpomalení překotného toku informací.

Knihla je hlasitým voláním po větší zodpovědnosti v užívání digitálních technologií, a to nejen na osobní úrovni, ale především ze strany poskytovatelů digitálních zařízení nebo sociálních sítí. Její podstatou je uvědomění si plevelných návyků, které z každodenního digitálního přehlacení plynou a které mohou v celospolečenském měřítku ohrozit demokracii jako takovou. Pouhé zvědomění těchto zvyků je na osobní úrovni obrovským přínosem. Tyto argumenty jsou podepřeny poctivou rešerší a je na místě nebrat je na lehkou váhu.

Přednost knihy, tedy její důkladné podepření zdroji podkládajícími palčivost je-

jích argumentů, je zároveň jejím nedostatkem; autor předkládá značné množství publikací podírajících jeho tezi, ovšem více méně žádný prostor nevěnuje polemice s literaturou, která s digitálními médii pracuje méně skepticky. Kniha tak působí dojmem nedobytné argumentační pevnosti, kterou se nikdo nepokouší zdolat. Nabízí se přitom polemika s publikacemi, které nabízejí alternativní a méně fatalistický pohled na digitální technologie v rukou lidstva (například boyd, která ve své publikaci z roku 2014 vyvrací mnohé předsudky o online chování teenagerů; boyd, d. 2014. *It's Complicated. The Social Lives of Networked Teens*. Yale university Press). Jednostranně laděná rétorika navíc zanechává panický dojem, místo aby věcněji komentovala také přínosy, které komunikační technologie pro každodenní společnost mají.

Druhým nedostatkem publikace je prostor věnovaný navrženým řešením. Kniha kladoucí si za cíl být nástrojem občanské sebeobrany by měla občanům nabízet více než devět bodů obecných opatření, které jsou směřovány především k viníkům současného stavu, tedy velkým digitálním magnátům a poskytovatelům digitálních technologií a sociálních sítí. Knize by slušela kapitola věnující se digitální hygieně, která napomůže zvrátit plevelné zvyklosti i změny v kognitivních funkcích pomocí nastolení zdravějšího přístupu k technologiím i informační gramotnosti.

I přes tyto nedostatky je publikace zásadním dílem, které trefně době pojmenovává nejpálčivější problémy našeho vztahu k technologiím a upozorňuje na možné následky, které tyto změny mohou mít. Díky čtivému podání je vhodná jak pro akademickou obec, tak pro širokou veřejnost.

Tereza Picková

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
99572263@fsv.cuni.cz

Dorte Jagetic Andersen, Eeva-Kaisa Prokkola (eds.): *Borderlands Resilience: Transitions, Adaptation and Resistance at Borders*

Abingdon / New York, Routledge 2022, 210 s.

Pohraniční oblasti jakožto geografické okraje národních států procházejí výraznými transformacemi v důsledku proměn kontroly migrace na samotných hranicích. V příhraničním prostoru se moc státu a jeho suverenity nad vlastním teritoriem zhmotňuje nejhmotatelněji, ať již v rovině materiální, symbolické, normativní, nebo každodenně „žité“. Hranice přitom netvoří příslovečné okraje/„břehy“ politik, ale jsou arénou „politiky jako takové“, jak ve svém známém textu *The Borders of Europe* postuluje francouzský filosof Étienne Balibar. Dynamiky současného světa dále význam hranic podporují, ať už jsme toho svědky v případě procesů ohraničování (*bordering*), nebo další proliferační hranic. Hranice zkrátka zaujímají ústřední postavení v sociální a politické transformaci světa rozparcelovaného teritorii národních států.

Recenzovaná kniha se pod taktovkou editorek Dorte Jagetic Andersen a Eevy-Kaisy Prokkoly věnuje propojení procesů ohraničování odehrávajících se v liminálním prostoru pohraničí (*borderscapes*) s konstrukcí skupinových identit obyvatel pohraničí, jejich každodenními strategiemi a adaptačními mechanismy. Svorník přitom nalézají v jedné z klíčových kategorií současných politik, tj. resilienci. Jde patrně o první cílené vyšlapávání teoretické a konceptuální cestičky, jak o *resilienci* (v) *pohraničí* vůbec přemýšlet. Tato cesta je editorkami a přízvanými autory lemována početnými zastávkami v podobě do sborníku zařazených case studies mapujících evropské pohraniční prostory.

Geografickým i tematickým pojátkem publikace je obecně pohraničí uchopené skrze jeden z jeho hlavních identifikovaných znaků, a sice vysoký potenciál křeh-